

מבט על, גיליון 725, 29 ביולי 2015

הגברת מעורבותה של "המדינה האסלאמית" בקווקז והתגובה הרוסית לאיום

יורם שוייצר וצבי מגן

ב-23 ביוני 2015 הודיע אבו מחמד אל עדנאני, דובר 'המדינה האסלאמית', כי "אמירות הקווקז" התקבלה אליה כחברה כפיפה יומיים בלבד לאחר שקבוצת לוחמים ממספר מחוזות בצפון הקווקז נשבעו לה אמונים. בכך הצטרפה "האמירות" לשורת הבריתות שכרתה 'המדינה האסלאמית' בשנה שחלפה, מאז הוכרז על הקמת ח'ליפות אסלאמית ועל הכתרתו של מנהיגה, אבו באכר אל-בגדאדי, כח'ליף. כמנהיג "האמירות" מונה אבו מחמד אל-קאדארי (הידוע גם כרוסתום אסלידוב), שהכריז על נאמנות ל'מדינה האסלאמית' עוד בדצמבר 2014, בניגוד לעמדתה הפומבית דאז של "אמירות הקווקז", שתמכה באל קאעדה משנת 2007. מנהיגה הקודם של "האמירות", אבו מחמד אל-דגסטאני, אשר חוסל באפריל 2015 על ידי כוחות הביטחון הרוסים, פרסם בקיץ 2014 סרטון שבו הכריז על הכפפת "אמירות הקווקז" לאל-קאעדה.

עליית קרנה של המדינה האסלאמית והמאבק הפנימי בקרב גורמי הטרור בקווקז בעקבות זאת מבטאים את התחרות החריפה, המתקיימת ברחבי העולם בקרב קבוצות שונות ממחנה הג'יהאד העולמי. בעת הנוכחית, אלה נאלצות להכריע בין נאמנותן המסורתית לאל-קאעדה לבין נאמנותן לכוח החדש העולה של 'המדינה האסלאמית'. "אמירות הקווקז" הצטרפה, אם כן, לקבוצות בניגריה, לוב, מצרים, תוניסיה, תימן, ערב הסעודית, פקיסטאן ואפגניסטן, אשר העדיפו להזדהות עם 'המדינה האסלאמית' ולהסתפח אליה, תוך נטישת הזיקה לאל-קאעדה.

כחלק משאיפתה להרחיב את השפעתה בקרב צעירים ברוסיה ובקווקז פרסמה בסוף מאי זרוע התעמולה של 'המדינה האסלאמית', "אל ח'יאת", את המגזין "איסטוק", היוצא לאור בשפה הרוסית ומיועד לגייס לוחמים ממדינות ברית המועצות לשעבר לשורותיה. כן נמסר לאחרונה כי 'המדינה האסלאמית' הקימה זרוע תקשורת ייעודית בשפה הרוסית, בשם "פוראת מדיה", ולה חשבונות בטוויטר, בפייסבוק, ואף אתר אינטרנט. גם "פוראת" נועדה להפיץ את האידאולוגיה של 'המדינה האסלאמית' ללוחמי הארגון דוברי הרוסית בשפתם שלהם ולגייס לוחמים חדשים לשורותיה.

פעילות גורמי הג'יהאד העולמי ברוסיה ובמדינות הקווקז אינה איום חדש. עם זאת, חדירתה של 'המדינה האסלאמית' לאזור באמצעות כריתת בריתות עם גורמי טרור ג'יהאדיסטים-סלאפים מקומיים מבשרת רעות. אכן, במהלך החודשים האחרונים שונתה נימת ההתייחסות הרוסית לתופעת 'המדינה האסלאמית' בכללה. בעבר התאפיינה ההתייחסות הרוסית ל'מדינה האסלאמית' בגימוד האיום הנשקף ממנה למערכת האזורית במזרח התיכון ולרוסיה גופא; 'המדינה האסלאמית' תוארה כהתארגנות קצרת ימים וכחלק מאל-קאעדה, המגובה על ידי ערב הסעודית וקטאר לתכלית הלחימה במשטרו של בשאר אל-אסד, באיראן ובשיעים. עתה, לעומת זאת, ניכרת בהסברה הרוסית דאגה גוברת מ'המדינה האסלאמית' והיא מוצגת כאיום ממשי. בהתאם לכך, לפני כחצי שנה הוצאה 'המדינה האסלאמית' מחוץ לחוק ברוסיה והוכרזה כארגון טרור. שר החוץ הרוסי, סרגיי לברוב, אף הגדיר באפריל השנה את 'המדינה האסלאמית' כאויב עיקרי של רוסיה.

סדרת התפתחויות שנרשמו בעת האחרונה ברוסיה עצמה, במזרח התיכון ובזירה הבינלאומית, מהווה רקע להתגברות האיום ולהתעצמות החשש ממנו. באחרונה ניכר שיפור ביחסים בין האוכלוסיות המוסלמיות של רוסיה לבין הממסד הרוסי. בלטה במיוחד התייצבותם המקיפה של צ'צ'נים וקווקזים אחרים, בהנהגתו של רמזן קדירוב, נשיא הממשלה הפדרלית בצ'צ'ניה, לימינו של השלטון הרוסי. גם גורמים מוסלמים אחרים, בגיבוי הממסד הדתי, תומכים במגמה זו. במקביל, נמשכת ואף גוברת ההתנגדות לשלטון הרוסי בקרב צ'צ'נים ומוסלמים ממחוזות אחרים, בעיקר בקווקז, כאשר אלה נוהרים למחנות היריבים: מספר גדודים מוסלמים מהקווקז נלחמים נגד הרוסים באוקראינה ואחרים פועלים במסגרת התארגנויות אסלאמיות לוחמות שונות, דוגמת "אמירות הקווקז". אך משמעות חמורה במיוחד נודעת לפעילותה של 'המדינה האסלאמית' ברוסיה עצמה. חשש גובר נובע מחזרתם הצפויה לרוסיה של אלפי לוחמים, אזרחי רוסיה, מאזורי לחימה במזרח התיכון. ביוני העריך סגן שר החוץ, אולג סירומולוטוב, כי מספר הלוחמים מרוסיה והקווקז הנמצאים בסוריה ובעיראק הוא כ-2,200 והביע את דאגת ארצו ממשמעותה של נוכחותם הנרחבת באזור לחימה זה. אף הנשיא ולדימיר פוטין התייחס לאיום.

חרף הטענה, שלפיה עודדו שרותי הביטחון הרוסים את נסיעתם של גורמים חתרניים ובעייתיים מקרב הכוחות המזדהים עם הג'יהאדיה סלאפיה ברוסיה ובקווקז אל מחוץ לארצם, ברור כי מספרם הרב של לוחמים אלה בסוריה וחלקם במלחמת האזרחית המתחוללת בה מגבירים את החשש מחזרת חלקם לבתייהם ומהתפקיד שימלאו בהתססת מערכות של טרור וגרילה במחוזות מגוריהם.

במקביל חל שינוי גם ביחס הרוסי לאתגר 'המדינה האסלאמית' במזרח התיכון עצמו. מראשית דרכה ועד לתקופה האחרונה הוצגה 'המדינה האסלאמית' ברוסיה כגורם זניח באזור וכאחד מארגוני האופוזיציה הרבים הנלחמים באסד. מכיוון שכך, רוסיה נמנעה מלקחת חלק פעיל בלחימה נגד המדינה האסלאמית על אף האיום שהציבה לשלטון אסד, בן חסותה. כמו כן לא היה מוצדק, לטעמה של רוסיה, להכריז נגדה מלחמה - בוודאי לא במתכונת של קואליציה בינלאומית רחבה. גורמים שונים ברוסיה דבקים עדיין בגישה זו, אך באחרונה מוגדרת 'המדינה האסלאמית' לא רק כאויב מרכזי לרוסיה אלא כאיום אזורי כולל, וניתן להעריך כי המדיניות שגרסה הימנעות ממעורבות בלחימה בה נבחנת מחדש.

מלבד אתגר ואיום, קיימים יתרונות מסוימים עבור רוסיה כתוצאה מתופעת 'המדינה האסלאמית'. כך, האיום הגלום ב'מדינה האסלאמית' עשוי דווקא לסייע לרוסיה להסביר את תמיכתה במשטרו של אסד ובציר השיעי בכלל, כחלק ממאבק כולל באסלאם הרדיקלי ובטרור הבינלאומי. בנוסף, העניין הבינלאומי המשותף בדיכוי 'המדינה האסלאמית' עשוי להוות הזדמנות עבור רוסיה להתקרבות למערב ולהתנעת שיתוף פעולה עמו.

לאור אלו, אין להוציא מכלל אפשרות נכונות מצד רוסיה לסגת מתמיכתה במשטר אסד ואף לשתף פעולה במאבק ב'מדינה האסלאמית', בתמורה לויתורים בנושא הסנקציות הכלכליות, שהוטלו עליה על ידי המערב בתגובה למעורבותה במשבר באוקראינה. כבר עתה ניתן לזהות ניסיונות רוסיים ליצירת הקשר בכיוון זה, כאשר לאחרונה הראתה רוסיה נכונות לשתף פעולה עם מדינות הקואליציה - אומנם במקביל להמשך חיכוך בגזרות אחרות, בדגש על אוקראינה - כדי לבלום את התחזקותה והתפשטותה של 'המדינה האסלאמית' הן במזרח התיכון והן לעבר שטחי רוסיה בצפון הקווקז ובאזורים אחרים. כעת ניצבת רוסיה בפני אתגר משולב מבית ומחוץ, אשר צפוי להחמיר, ועל כן היא פועלת נמרצות להכלת האיום בשטחה ולמציאת פתרונות בסוריה בתאום עם המערב. הרצון של 'המדינה האסלאמית' ושותפיה ברוסיה ובמדינות הקווקז להוכיח את כוחה של הברית החדשה צפוי להחמיר את האתגר שבפניו ניצבת ממשלת רוסיה כבר בעתיד הקרוב ולחזק את תמיכתה בקואליציה הבינלאומית נגד 'המדינה האסלאמית'.

תודות לנועה זלצמן ואולגה גרוסמן, מתמחות בתכנית מחקר הטרור והמלחמה בעצימות נמוכה, על סיוען לפרסום מאמר זה.